

УДК 348:271.5-46:355.1(477)

Е. Дробко

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДУШПАСТИРСЬКОЇ ОПІКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА

Досліджено теоретичні засади та запропоновано шляхи удосконалення процесу державного регулювання у сфері забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України та створення інституту військового капеланства.

Ключові слова: державне регулювання, взаємодія Збройних сил України та Церкви (релігійних організацій), державно-церковні відносини, військове капеланство.

Одним із завдань побудови демократичного суспільства в Україні є забезпечення конституційних прав і свобод громадян, відповідність європейським стандартам у гуманітарній сфері життєдіяльності суспільства загалом та Збройних сил України зокрема. Серед важливих складових цього процесу є забезпечення свободи совісті та віросповідання.

Як свідчить практика, одним із принципів ефективного виховного впливу на особовий склад є повага до особистості, задоволення її прав і свобод (зокрема в сфері свободи совісті та віросповідання), сприяння повноцінному духовному, моральному, культурному розвитку. Духовно-моральне виховання, яке є складовою бойової та морально-психологічної підготовки військовослужбовців зарубіжних армій, сприяє підтриманню високого духовного потенціалу військ. А тому у зв'язку із розбудовою Збройних сил України, а особливо враховуючи можливість виникнення військової агресії проти України з боку іншої держави чи держав, питання державного регулювання у сфері забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України та створення інституту військового капеланства набуває особливої ваги.

Відносини держави та Церкви (релігійних організацій) традиційно цікавили багатьох дослідників. В українській науковій думці впродовж років незалежності України проблемам взаємодії держави та релігійних організацій присвячені праці В. Андрушенка, Ю. Бабінова, І. Бальжик, Н. Брегеда, О. Ковалю, А. Колодного, Ю. Кривенка, М. Михайличенка, В. Пічі, Ю. Решетнікова, Ф. Рудича, Ю. Тодики та інших. Взаємовідносини армій світу та релігійних організацій знайшли своє відображення в роботах зарубіжних авторів Н. Данілова, І. Джурі, С. Мозгового, А. Морозова, А. Павлова та інших.

Взаємовідносини Збройних сил України та Церкви знайшли своє відображення в наукових доробках В. Баладинського, В. Бугаєнка, О. Гущина, С. Здіюрука, Р. Коханчука, Ю. Кальниша, В. Мандрагелі, С. Ярмуса та ін. Проте вищевказані роботи українських науковців датовані серединою та кінцем 90-х рр. ХХ ст. В них аналізується процес запровадження інституту капеланства в арміях різних держав світу, робиться проєкція на аналогічний майбутній процес і в Збройних силах України. Питання історії капеланства досліджувались у роботах

Р. Коханчука, Д. Садов'яка та інших. Проте в роботах вищевказаних авторів не аналізується процес державного регулювання у сфері забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України та створення інституту військового капеланства.

У статті визначається завдання дослідити процес державного регулювання у сфері забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України та створення інституту військового капеланства, а також запропонувати шляхи удосконалення цього процесу.

У ст. 1 Основного Закону – Конституції України задекларовано, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Саме ставши на шлях формування правової держави, Україна активізувала процес визнання прав людини, засобів їх реалізації та захисту. Одним із таких прав є свобода віросповідання, яка є “основою” для багатьох інших особистих і культурних прав.

Потрібно зазначити, що основоположні принципи релігійної свободи викладено в низці міжнародних правових документів: Загальній декларації прав людини (ООН, 1948 р.) (ст. 18); Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права (ООН, 1966 р.) (ст. 18); Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на підставі релігії чи переконань (ООН, 1981 р.); Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Рада Європи, 1950 р.) (ст. 9); Хартії основних прав Європейського Союзу (2000 р.) (ст. 10).

Реальність свободи віросповідання людини залежить від наявності дієвого механізму її юридичного забезпечення в державі і державою. Основою такого механізму в Україні є національне законодавство.

Що стосується реалізації права військовослужбовцями на свободу совісті та віросповідання в Збройних силах України, то Українська держава, в особі Міністерства оборони України, забезпечуючи дотримання вищевказаного права, гарантованого Конституцією України, та Церква (релігійні організації) у сфері забезпечення духовних потреб віруючих, спрямовують свої зусилля на організацію системної роботи з налагодження душпастирської опіки у Збройних силах України.

Відповідно до ст. 35 Основного Закону України, яка гарантує право на свободу світогляду та віросповідання, ст. 21 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, яка визначає, що командування військових частин надають можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів, а також до норм міжнародного гуманітарного права розпочалася діяльність, спрямована на забезпечення душпастирської опіки з боку Церкви (релігійних організацій) військовослужбовців Збройних сил України та інших військових формувань [1, 2].

Українська держава за умов взаємодії з конфесіями і з громадянським суспільством має найбільшу можливість забезпечити реалізацію свободи совісті і віросповідання, зберігаючи при цьому консолідоване і стабільне суспільство. Створення інституту військового капеланства безпосередньо буде сприяти цьому як в Українській армії, так і в суспільстві загалом.

Доцільно зазначити, що термін “капелан” – походить від латинського слова “каппа” – мантия, плащ. Як стверджує доктор теології, проректор Київської Духовної Академії і Семінарії Д. Садов'як, першопочатково цим терміном виділяли клірика Меронгвінського палацу, в обов'язки якого входило оберігати мантию святого воїна Мартина Турського – покровителя Франції. Це слово використовували і стосовно

священика, який обслуговував королівську молільню (капелу). Цим терміном також називали священика, який обслуговував частину великого храму, каплицю [3].

Кожен католицький приходський священик, який не міг впоратися один зі своїм приходом, повинен був мати при собі капелана. В Англіканській Церкві капелан або зі згоди єпископа призначався приходським священиком в особливу церкву (капелу), або допомагав йому у головній церкві. Термін “капелан” деколи застосовувався і в протестантів, стосувався допоміжних проповідників. Під час реформації, коли проповіді надавалося особливе значення, вона вважалася необхідною справою приходського священика, а таїнства, повчання прихожан, які перебували у предметному стані, вважалися справою капеланів і дияконів [4].

Як бачимо, термін “капелан” багатозначний. Водночас цей термін вже із середини XII ст. починає застосовуватися у вузькоспеціальному значенні, яке витісняє всі інші його значення, а саме: назву капеланів отримують священики-духівники лицарсько-монаших орденів [5].

Із виникненням регулярних армій у XVII – XVIII ст., інститут капеланства отримав міцну організацію і перетворився у самостійне відомство. У XX ст. інститут капеланства поступово вводиться у всіх християнських країнах Європи і Америки [6].

Що стосується історії капеланства на теренах України, то перші дані про наявність військового духовенства на Русі датовані початком XII ст. [7].

В козацьку добу нашої історії при козацьких загонах і на Запорізькій Січі постійно знаходилися капелани. Ними ставали переважно ченці Київського Межигірського монастиря. Козацький інститут капеланів був загалом незалежною структурою. Російською імперією це оцінювалося вкрай негативно. Тому в 1760 р. на Запорізьку Січ був надісланий імператорський указ, яким козацькі капелани підпорядковувалися оберсвященику російської армії. Однак запорізькі козаки вважали своїх духівників залежними тільки від власного Коша, а не від російського керівництва. Авторитет капеланів серед козаків був надзвичайно великим. Їхня роль особливо підсилювалася під час активних бойових дій, визвольних війн. Знищивши Запорізьку Січ, Російська імперія ліквідувала й інститут українського капеланства, відродитися якому судилося лише на початку XX ст. [8].

Повертаючись до історії створення Збройних сил України, потрібно зазначити, що із здобуттям Україною незалежності та створенням молодшої Української армії, задоволення релігійних потреб військовослужбовців займали певне місце в системі діяльності Міністерства оборони України. Ці питання частково присутні в “Концепції соціально-психологічної служби” (1992 р.), “Концепції гуманітарного та соціального розвитку у Збройних силах України” (2004 р.).

Потрібно зазначити, що з 1996 р. у різних конфесіях починають формуватися напрями діяльності щодо задоволення духовних потреб військовослужбовців, призначаються відповідальні за дані напрями, створюються відповідні структури.

Після 2004 р. почалась активізація військово-церковного співробітництва. 21 квітня 2006 р. Міністром оборони України було підписано директиву за № Д-25 “Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України” [9]. Цей документ поклав початок у системній діяльності в цій сфері.

1 листопада 2008 р. в структурі Департаменту гуманітарної політики Міністерства оборони України було створено сектор роботи з релігійними організаціями.

Міністерство оборони України спільно з сімома конфесіями, віруючі яких служать у Збройних силах України, 10 листопада 2008 р. підписало “Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України” (далі – Меморандум) [10].

Відповідно до цього документа, головною метою впровадження у Збройних силах України ефективної системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства) є: забезпечення конституційного права особового складу на свободу совісті та віросповідання, створення здорового психологічного клімату у військових колективах, родинх військовослужбовців, посилення військово-патріотичного виховання, формування засад моральності та духовності, об’єднання зусиль Війська і Церкви у належному формуванні багатого внутрішнього світу захисника Вітчизни та створення позитивної мотивації до військової служби [11].

Для налагодження ефективнішої співпраці релігійних організацій, вироблення єдиних підходів до впровадження інституту військового капеланства 29 квітня 2009 р. наказом Міністра оборони України № 115 від 17.03.2009 р. було створено Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України [12].

Беручи до уваги положення зазначеного вище “Меморандуму про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України” та наміри сторін щодо об’єднання зусиль у здійсненні практичних заходів, спрямованих на поетапне впровадження у Збройних силах України ефективної системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства), наказом Міністра оборони України № 220 від 22.04.2011 р. затверджено Концепцію душпастирської опіки у Збройних силах України (далі – Концепція) [13].

Потрібно зазначити, що в цьому підзаконному акті вперше сформульовано визначення низки ключових понять, які необхідні як для подальшого формування нормативно-правової бази, так і для однакового розуміння цих понять представниками всіх релігійних конфесій в Україні, а саме: військовий священнослужитель (священик, капелан, душпастир, імам); душпастирська опіка військовослужбовців; конфесія; уповноважений за душпастирську опіку військовослужбовців.

Цей документ містить:

- чітко визначену мету та завдання душпастирської опіки військовослужбовців;
- інформацію щодо організаційного забезпечення душпастирської опіки. Акцентовано увагу на діяльності Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, детально розписані її функції;
- інформацію щодо повноважень та відповідальності уповноваженого за душпастирську опіку військовослужбовців. Акцентується увага на тому, представники яких конфесій можуть бути військовими священнослужителями, зокрема лише ті, які є членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій та Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України;
- детально регламентовані права, обов’язки, форми діяльності військових священнослужителів у процесі забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців, підстави допущення військових священнослужителів до здійснення душпастирської опіки, координацію їхньої діяльності з командуванням військових частин (підрозділів);

– повноваження командирів військових частин щодо задоволення релігійних потреб військовослужбовців;

– інформацію стосовно підготовки та обліку військових священнослужителів, місць для душпастирського служіння. Що стосується саме підготовки військових священнослужителів, то в п. 5.1 цієї концепції зазначається, що кожна конфесія самостійно забезпечує загальну богословську підготовку військових священнослужителів у відповідних духовних навчальних закладах – духовних академіях, університетах, теологічних факультетах, семінаріях, медресе тощо. В даному пункті зазначається тільки про конфесійні навчальні заклади. На нашу думку, до цього процесу можуть долучитись ті світські вищі навчальні заклади, де є кафедри, факультети, на яких готують фахівців за спеціальністю “Богослов’я”, вивчають дисципліну та отримують практичні навички з “Християнської психології” (адже дисципліна “Християнська психологія” ширша за своїм об’ємом та змістом від класичної “Психології”, бо стосується невидимої, духовної сфери життя людини), а також, де є кафедри військової підготовки у ВНЗ, які готують офіцерів запасу;

– містить пункт щодо очікуваних результатів впровадження цієї концепції, який:

а) дозволяє узгодити позиції релігійних організацій, віруючі яких служать (працюють) у Міністерстві оборони України, органах військового управління, військових частинах, закладах, установах та організаціях Збройних сил України щодо майбутнього інституту військового духовенства (капеланства);

б) визначає конкретні вимоги до представників Церкви (релігійних організацій) щодо їхньої діяльності серед військовослужбовців Збройних сил України [14].

Впродовж наступного періоду Рада національної безпеки і оборони України на своєму засіданні 29.12.2012 р. розглянула та схвалила проект Концепції реформування і розвитку Збройних сил України на період до 2017 р. Це рішення РНБО було введено в дію Указом Президента України № 772/2012 від 29.12.2012 р. [15]. На жаль, у тексті цього документа зовсім не згадується питання військово-релігійного співробітництва Збройних сил України. В Концепції не сказано про задоволення релігійних потреб військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Проте у 2008 – 2013 рр. Міністерством оборони України розроблялись та направлялись у Збройні сили України Методичні рекомендації керівникам органів військового управління, командирам (начальникам) військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних сил України щодо удосконалення військово-релігійного співробітництва (далі – Методичні рекомендації) [16]. Як зазначається у розділі 2 Методичних рекомендацій, у 2012 р. було проведено моніторингове соціологічне дослідження “Стан задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців військової служби за контрактом у Збройних Силах України” (далі – МСД-2012) за допомогою якого вивчалися основні характеристики релігійності військовослужбовців військової служби за контрактом (всіх категорій військовослужбовців), рівень задоволеності їхніх релігійних потреб та бажані форми участі Церков (релігійних організацій) в житті військ (сил). МСД-2012 засвідчило, що спілкування зі священнослужителем займає одне з чільних місць у загальному рейтингу релігійних потреб. У військових частинах, де співробітництво з Церквами (релігійними організаціями) відбувається постійно

щотижнево, дуже часто військовослужбовці, навіть ті, що не вважають себе віруючими, бажають спілкуватися зі священнослужителями [17].

5 червня 2013 р. на засіданні Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України був затверджений Кодекс військового священника (капелана) [18].

Потрібно додати, що вперше за весь період незалежності нашої держави, Міністерством оборони України з 9 до 13 квітня 2014 р. в Пущі-Водиці проводились збори священнослужителів Церков та релігійних організацій, які займаються душпастирською опікою військовослужбовців Збройних сил України. У заході брали участь представники Української Греко-Католицької Церкви, Римо-Католицької Церкви, Української Автокефальної Православної Церкви та представники Всеукраїнського об'єднання євангельських християн-баптистів. Впродовж чотирьох днів учасники зборів прослухали низку лекцій, що стосувалась морально-психологічних, законодавчо-правових та інших сфер діяльності військовослужбовця. Розглядалися основні підходи в діяльності капеланів при виконанні миротворчих місій Збройними силами України. Під час зборів капелани мали змогу попрактикуватися на спеціальних заняттях з основ першої медичної допомоги. Усього в заході брало участь майже 50 душпастирів, які отримали посвідчення про проходження навчань, що були організовані Міністерством оборони України [19].

5 вересня 2014 р. в Дніпропетровську в будівлі обласної державної адміністрації за участю Ради християнських церков області, офіцерів оперативного командування “Південь”, представників Штабу національного захисту, громадських організацій та волонтерів відбувся форум “Вектор солідарності”. Під час заходу учасники обговорили питання ролі священників-капеланів у війську, організації всебічної допомоги військовослужбовцям, пораненим та їхнім родинам, волонтерського руху тощо [20].

На зустрічі було зазначено, що капелан – це і священнослужитель, і психолог, і медичний працівник. Він може надавати першу медичну допомогу, супроводжувати поранених. Капелани допомагають військовим у зоні АТО подолати психологічні травми, пережити складну ситуацію та вирішити можливі внутрішні конфлікти.

Начальник відділу управління по роботі з особовим складом оперативного командування “Південь” полковник С. Жалюк підкреслив, що, захищаючи свою Батьківщину, буває так, що наші воїни потрапляють у серйозні екстремальні і критичні ситуації. У таких випадках, коли для підтримки морального духу військових зусиль фахівців-психологів недостатньо, духовну, психологічну та моральну роботу священників на полі бою важко переоцінити. Він також додав, що Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України розглянула проект Положення про службу військового духовництва (капеланства) у Збройних силах України [21]. Якщо вказаний вище документ набуде чинності, то це дасть змогу приймати священнослужителів у штат військових частин, з'єднань на посаду капелана, як це прийнято в арміях європейських держав та США. А для того, щоб це стало можливим, необхідно вирішити технічні питання: внести до Державного класифікатора професій ДК003:2010 у розділ 2460 “Професіонали в галузі релігії” посаду – “військовий священнослужитель (капелан, душпастир, імам)”. Також, враховуючи міжнародний досвід та чисельність Української армії, необхідно встановити необхідну кількість капеланів та передбачити в державному бюджеті

України на наступні роки витрати на їхнє утримання в Збройних силах України, та окремою графою в розділі витрат на оборону країни вносити запис “витрати на душпастирську опіку військовослужбовців (капеланство)”.

Висновки

Отже, з вищезазначеного видно, що питання державного регулювання у сфері забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України та створення інституту військового капеланства набуває особливої ваги як для українського суспільства, так і для Української армії зокрема, особливо з огляду на можливість виникнення військової агресії з боку інших держав. Встановлено, що на сьогодні у Міністерстві оборони України формується відповідна організаційна структура щодо запровадження інституту капеланства у Збройних силах України. Також є значні напрацювання в законодавчому полі країни, які потребують розширення та удосконалення. Вищевказані напрацювання за аналогією можуть бути перенесені в спеціальне законодавство, яке регулює діяльність Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства з надзвичайних ситуацій, Служби безпеки України.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

2. Про свободу совісті та релігійні організації [Електронний ресурс] : Закон України № 987-XII від 23.04.1991 р. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.

3. Садов'як Д. Історія капеланства та його роль у формуванні релігійно-моральної свідомості військовослужбовців (2010 р.) [Електронний ресурс] / Д. Садов'як. — Режим доступу : <http://www.kievpatrarmy.org.ua/statti/170-istoria-kapelaniv.html>.

4. Там само.

5. Там само.

6. Там само.

7. Там само.

8. Там само.

9. Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України [Електронний ресурс] : Директива Міністра оборони України № Д-25 від 21.04.2006 р. — Режим доступу : <http://www.kapelanstvo.org.ua/documents/>.

10. Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України від 10.11.2008 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenty-ta-metodichni-rekomendaczi/2014/07/08/memorandum-pro-spiivpracyu-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-vijskovosluzhbovcziv-zs-ukraini/>.

11. Там само.

12. Про затвердження Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України [Електронний ресурс] : Наказ Міністра оборони України № 115 від 17.03.2009 р. — Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/>.

ukraini/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki/2014/07/08/polozhennya-pro-raduspravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/.

13. Про затвердження Концепції душпастирської опіки у Збройних Силах України [Електронний ресурс] : наказ Міністра оборони України № 220 від 22.04.2011 р. — Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczya-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/>.

14. Там само.

15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року “Про Концепцію реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року” [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 772/2012 від 29.12.2012 р. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/772/2012/paran2#n2>.

16. Методичні рекомендації керівникам органів військового управління, командирам (начальникам) військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України щодо удосконалення військово-релігійного співробітництва (2013 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/metodichni-rekomendaczii-%282013-roku%29/>.

17. Там само.

18. Кодекс військового священика (капелана) від 05.06.2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kapelanstvo.org.ua/documents/>.

19. Міністерство оборони України вперше проводить навчання для військових капеланів українських церков та релігійних організацій (09.04.2014 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/news/2014/04/09/ministerstvo-oboroni-ukraini-vpershe-provodit-navchannya-dlya-vijskovih-kapelaniv-ukrainskih-cerkov-ta-religijnih-organizacij/>.

20. Представники релігійних організацій підтримали Українську армію (05.09.2014 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/news/2014/09/05/predstavniki-religijnih-organizacij-pidtrimali-ukrainsku-armiyu/>.

21. Там само.

E. Drobko

STATE REGULATION IN THE FIELD OF THE PASTORAL CARE SERVICE AMONG THE UKRAINIAN ARMY SOLDIERS AND THE CREATION OF THE INSTITUTE OF MILITARY CHAPLAINCY

The theoretical basis is studied. The ways to improve the process of state regulation in the field of pastoral care for the Ukrainian Armed Forces personnel and the creation of the institute of military chaplaincy are offered.

Key words: state regulation, interaction between the Ukrainian Armed Forces and the church (religious organizations), relations between the state and church, military chaplaincy.